

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 7.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Készült a
Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Lendület Kutatócsoport keretében
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében

A borítón:
Jelmeztervek Csokonai Vitéz Mihály *Tempefői c. vígjátékához*
(vízfestmény, 1809 körül)
Csurgó, Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium Könyvtára, K 90, belső címlap

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A kötetek honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

A „Nyájas Múzsza” és az „Oroszlány”

Parragh Vince 1803. augusztus 3-án kelt levelében¹ így számolt be Nagy János szanyi plébános haláláról:

Innumeris occupatus curis oeconomicalibus in celeritudine novum et triste audeo significare nuncium 2^a huius hora 6^a vespertiva Ioannes Nagy parochus Szanyiensis post longam et gravem totam clausit oculos. Paratissimus ad mortem unice solatium maius ei attulit, quod Fenglerium zelotum episcopum mox inteuri possit et Salvatore pro ea gratia, qua Ioannem Nagy ex teneritudine conscientiae pro canonia commendaverit et septimo loco candidaverit.²

A veszprémi püspöknek³ szóló értesítésben csak a Győr egyházmegyei paptárs haláláról olvashatunk, arról szót sem ejt a vaszari plébános, hogy Nagy János – bizonyos verseinek kapcsán keletkezett polémia okán is – korának ismert költője volt. Végrendeleteinek⁴ tanúsága szerint ezt Nagy János sem tartotta fontosnak, még a hagyatékában maradt könyveit (köztük saját munkáinak példányait is) elárverezték.⁵

1 Veszprémi Érseki Levéltár, Testamentaria. I. 3. a. 17.

2 Parragh e levélben püspöke támogatásáért is folyamodott, hogy elnyerhesse a szanyi plébániát.

3 A veszprémi püspök, Zsolnai Dávid jól ismerte Nagy Jánost. Ő volt a *Nyájas Múzsza* mecénása is.

4 Első, 1799. március 21-én kelt testamentumában javainak felosztása mellett kétszáz szentmisét rendelt lelki üdvéért. Négy év múlva, 1803. július 22-én – már halálos ágyán – „mivel bádjjatt kezemmel már nem írhatok”, csak „bágyott subscriptio”-jával láthatta el eredeti végrendeletének kiegészítését, melyben gondozóira és cselédségére testált kisebb-nagyobb összegeket. Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki Levéltár, Testamentaria, 560.

5 Az árverés során megvásárolt könyvek között szerepel a teológiai munkákon túl: „Jung északái, Rajnis Kalauz, Vers Koszoru, Magyar Könyvház, Paraszti Majorság” [Baróti Szabó Dávid 1786-ban megjelent kötete, illetve Molnár János folyóirata és Baróti Szabó Vanierfordítása], s a *Nyájas Múzsza* több példánya, a meg nem vettek listáján pedig Révai Miklós öt kötete, „Rabner gunyoló versek”, és az „Eufemia vallás győzedelme” [Naláczi József 1783-ban megjelent regényfordítása] egy-egy példánya. Győri Egyházmegyei Levéltár, Püspöki Levéltár, Testamentaria, 560.

Pedig a szanyi plébános⁶ haláláig csupán egy évtized telt el 1790, Nagy János irodalmilag legtermékenyebb éve óta, amikor öt munkája is megjelent. Ekkor került ki a győri Streibig József nyomdájából az *Udvari Kátó*, a *József Egyiptus vitze királya*, illetve az *Egy köz jót szerető hazafinak currense vagy is futó levele t. n. Wesprim vármegyei státusokhoz*. Az *Udvari Kátó* – hasonlóan Nagy első nyomtatásban megjelent munkájához⁷ – egy „kortárs” prózai mű, Faludi Ferenc Gracián-fordításának, az *Udvari embernek*⁸ versbe szedett változata. Nagy az alábbi okokból szedte versbe a maximákat:

Első: hogy magamat mulatnám vers-faragással,
Más: hogy nyelvünket több betsültre vigyem.
Harmadik: hogy versbe foglalt intéseit elménc
Könnyebben fogná meg, s ne felejtse eszünk.⁹

Ehhez hasonló szándékkal, minthogy „a magyar Komédiáknál nints egy jobb eszköz nyelvünk gyarapítására és a jó ízlésnek kiterjesztésére”,¹⁰ írta meg és adta ki Nagy János a bibliai történeten alapuló, de a korabeli iskoladramák szintjét meghaladó, három „végezésből” álló drámáját *József Egyiptus vitze királya* címmel. Szintén Streibig József nyomdájából kikerült, 12 négy soros strófából álló politikai verse, a *Currens* ugyanakkor csupán „egy jó tollú író ügyes kortesverse”.¹¹

1790 elején, az *Udvari Kátó*val egy időben került ki a sajtó alól Nagy János főműve, a *Nyájas Múzsza*. Az első „bé-mutató versek”-ben a szerző a mű mecénásához, Zsolnai Dávidhoz így szól:

- 6 Nagy János a jezsuita rend feloszlatása után a győri székesegyház karkáplánjaként szolgált, majd 1778-tól volt a rábaközi nagyközség plébánosa. Nagy János életrajzát Kerényi Olaf dolgozta fel. KERÉNYI Olaf, *A magyar irodalmi népiesség úttörői I. (Nagy János, szanyi plébános élete és irodalmi munkássága)*. Pannonhalmi Füzetek 23 (Pannonhalma: 1939).
- 7 Az 1786-ban megjelent *Méhi gazdaság, amellyet Ovidius rendihez alkalmaztatott magyar versekben foglalt Nagy János győri megyének egyházi rendben lévő személye és Rába-közben Szany helységnek plébánusa* – mind szerkezetében, mind gondolatmenetében – Pálfi Lőrinc *Erdélyi méhecske* (Kolozsvár: 1762) című munkáját idézi. Nagy János két korábbi magyar nyelvű iskoladramáját (*Juventus duo Tybisci accolae ad fidem orthodoxam recens conservi*, illetve *Saul*) csak az egri jezsuiták *Historia Domusának* bejegyzéseiből ismerjük: *Historia Domus Agriensis* S. J. 1763.
- 8 FALUDI Ferenc, *Bölcs és figyelmes udvari ember*, Irta spanyol nyelven GRACIÁN Boldizsár, Fordította németből FALUDI Ferenc I–III. (Nagyszombat és Pozsony: 1750–1771) A fordításról újabban pl. BORÁROS-BAKUCZ Dóra, „Baltasar Gracián és Faludi Ferenc”, in *Határok a spanyol nyelvű irodalmakban: Lazarillo – Fialat hispanisták tanulmányai*, szerk. MENCZEL Gabriella és VÉGH Dániel, 19–28 (Budapest: Palimpszeszt Kulturális Alapítvány, 2007).
- 9 *Udvari Kátó, vagy is Grázián Boldizsárnak Faludi Ferencz által fordított CCC makszimái. Mellyeket alagyás versekbe foglalt...* (Győr: 1790), 14.
- 10 *Mindenes Gyűjtemény* 2, 10. sz. (1790); idézi: KERÉNYI, *A magyar irodalmi...*, 69.
- 11 BALLAGI Géza, *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig* (Budapest: 1888), 287.

Ha kérded mit tudok?
Tudok énekelni,
Pásztor sípot fújok,
'S mikor meg kell lenni,
Sok rossz erköltsöket
Ki tudok füttyölni,
'S az Érdemeseket
Ditsérni, betsülni.

Tudok nyájaskodni,
És házasicani.
Búbokkal bajlódni,
Tántzra tanítani;
Az Új Polgárokkal
Tudok keseregni,
'S tiszta Vénusokkal
Tisztán enyelegni. 's a' t.

A' nemes magyar nemhez intézett, második „bé-mutató versek”-ben – az előzőeket részletezve – a kötet tartalomjegyzékét is megverselte:

Több Pásztor-Éneknek
A' magyarázatját
Revai' könyvének
Köszönöm; magzatját
Más különbb ruhában
Versem' öltöztette,
'S mint szép lányt, új búbban
Előtökbe tette.

Rabner' Szatirái
Követik ezeket,
Mind az ő tsirái,
El hagyván többeket,
A' mellyek könyvében
Nem igen tetszettek,
És azért e' könyvben
Verst nem érdemlettek.

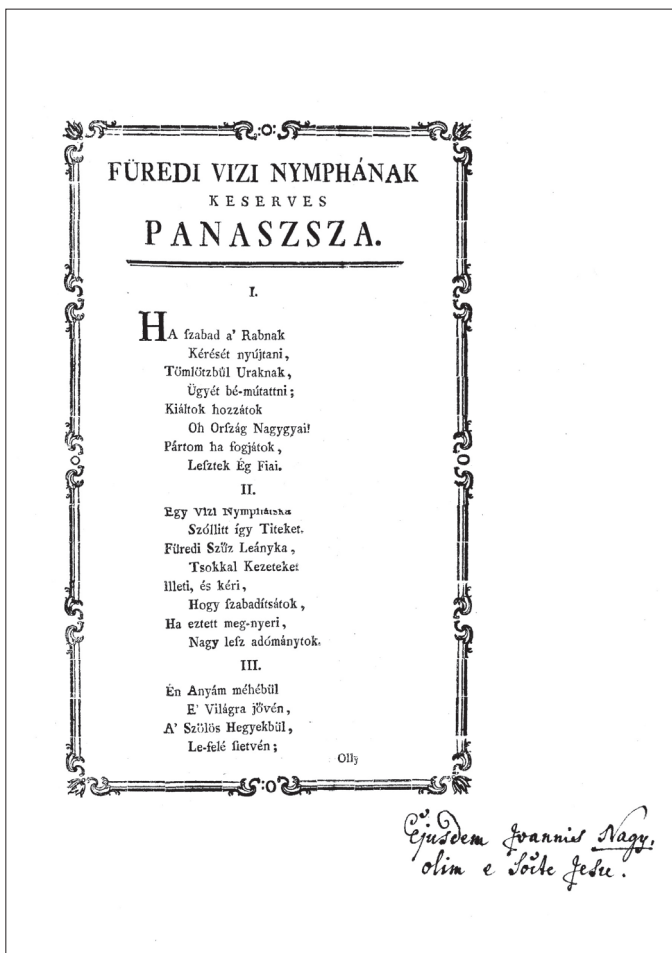
A' többi Énekeim,
Mellyek következnek,
Saját szüleményim,
De tám meg köveznek
Sok Dámák, 's Leányok
Hogy őket gúnyolom,
'S mérges Oroszlányok
Lesznek, hogy tsúfolom?

A kötet valóban „Révai magyarázata” – pontosabban a Révai által fordított Batteux-értekezéshez példaként felhozott szövegek¹² –, illetve a szintén Révai által magyarra átültetett Gessner-idillek¹³ alapján írt *Pásztor énekekkel* indul.¹⁴

12 FALUDI Ferentz', *költeményes maradványi* (Győr: Strajbig József, 1786), 127–238; JENEI Ferenc, „Irodalmi élet Győrött a 18. század végén”, in *Irodalomtörténeti dolgozatok Császár Elemér 60. születésnapjára*, szerk. GÁLOS Rezső, 117–135 (Budapest: 1934), 134.

13 FALUDI, *költeményes maradványi*.

14 Nagy János „fordításáról” Ráday Gedeon 1792. március 30-án azt írta, hogy „Én Pesten jó uram számára Gesznert már megvettem, mely Kazinczy uram által igen jó és eleven prózában van magyarra fordítva. Én erről a német autorról azt tartom, hogy ámbár még a több görög és deák vers nemekbe a régieket el nem értük, de az ecclogákban való kedvességre és

Ezt követi a *Gúnyoló versek. Rabner után* tizenöt Rabner szatíra fordítása, kiegészítve azok egy saját szerzeményű *Toldalékkal: Egy Gatyá-Tó nevezetű Halas-Tórol, a' melly azért neveztetik így, mert a' Gatyának formáját viseli.*

A *Gúnyoló 's más víg énekek* című harmadik nagy egységben Nagy János 19 saját szerzésű gúnyversét adta közre. A kötetet záró három vers, *A' mostani magyar írókhoz 's kivált poétáknak társaságihoz, A' füredi vizi nimfának keserves*

nyájasságra vala nézve Geszner mind Theophrastust, mind Vergiliust felülhaladja, némely eclogáit a szányi plébános is igen szépen fordította versekbe.” ABAFI Lajos, „Idősb gróf Ráday Gedeon és Édes Gergely”, *Figyelő* 5 (1878): 346–368, 357. Édes Gergelyhez 1792. május 10-én írt levelében is elismerően nyilatkozott: „Szabó János [...], szányi plébános versei. N. B. itten a Gesznerből fordított két idyllum: úgy mint a 3-ik és 4-ik igen jól van fordítva; a 6-ik pedig a 7-ik és a 8-ik Theokritusból való fordítás; hanem az első és második originálisok. Az első céloz a redukált Paulinusokra; úgy a tihanyi és szentmártoni apátúr urakra.” Uo., 360.

panasza, illetve *Az öröm, és szomorúság váltják egymást*, korábban már külön, alkalmi kisnyomtatványként is megjelentek.¹⁵

Nagy János kötetére – ahogy erre az 1790-ben megjelent ötödik munkájában¹⁶ is utal – hamar felfigyeltek kortársai:

Olvasták ezt több Bölts Urak,
És szentebbek náladnál,
Sok rendbéli Hazafiak,
Kikkel te is tarthatnál!
Olvas'd azon Itiletet
Mellyet Buda tett róla,
'S ha irigyled, hogy Könyvemet
Meg ditsirte, tégy róla!

Buda ítélete – vagyis Tertina Mihálynak az *Ephemerides Budenses*ben megjelent kritikája¹⁷ – szerint Nagy János költeményei kellemesek, minden idegenszerűségtől mentesek, gyönyörködve tanítanak, stílusuk tiszta, magyaros. A kötetet egyenesen az anyanyelvi kultúra populáris terjesztésének mintájaként említi.¹⁸ Ráday Gedeon szintén kiváló fordítónak tartotta Nagyt.¹⁹ Révai pedig – már korábbi ismeretségük okán is – a *Nyájás Múzsza* szerzőjét egyenesen a felállítandó Akadémia tiszteleti tagjának ajánlotta.²⁰ Nagy János sem gondolhatta a kötet összeállításakor, hogy amint azt a második „bé-mutató versek”-ben írta, „Saját

15 KERÉNYI, *A magyar irodalmi...*, 66. A „Füredi vizi nymphának keserves panasza” hely-, év- és kiadó feltüntetése nélküli nyomata a Pannonhalmi Bencés Főkönyvtár gyűjteményében, 10aF. 141. szám alatt megtalálható.

16 *Az Oroszlány és a' Nyájás Múzsza* (Bécs: 1790).

17 *Ephemerides Politico et Litterariae pro Regis et Provincialis Sacrae Coronae Hungariae*, 1790. július 10., 301–302.

18 KÓKAY György, „Egy latin nyelvű újság a nemesi mozgalom és a felvilágosodás szolgálatában: az *Ephemerides Budenses* (1790–1793)” in *A magyar sajtó története I: 1705–1848*, főszerk. SZABOLCSI Miklós, 158–161 (Budapest: MTA Irodalomtudományi Intézete – Magyar Újságírók Szövetsége – Akadémiai Kiadó, 1979); BALOGH Piroska, „Adalékok egy „közlekedő-edény” természetrajzához: Az *Ephemerides Budenses* és a közköltészet”, in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok 3*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, 249–263 (Budapest: Reciti, 2014), 253.

19 Erről tanúskodnak – a 14. jegyzetben idézett – Édes Gergelyhez írt levelei. Nagy ugyanakkor versei alapjául mindig prózafordításokat használt, ugyanis nem ismert idegen nyelveket. *A Cat. Prov. Austriae Soc. J. pro anno 1767* című kézirat szerint Nagy János csak magyarul tudott. A forrást idézi KERÉNYI, *A magyar irodalmi...*, 50, 98. jegyzet.

20 *Candidati erigendae eruditae societatis Hungaricae et ratio facti in ea promovenda progressus* (Jaurini: Typis Josephi Streibig, 1791), 64; SZELESTEI N. László, „Révai Miklós Magyar Tudós Társaság-tervezetének gyakorú magyar nyelvű szövege”, *Magyar Könyvszemle* 114 (1998): 397–407; ZVARA Edina, „Révai Miklós tudóstársaság-tervezetének újabb kézírata a kismartoni Esterházy-könyvtárban” *Irodalomtörténeti Közlemények* 117 (2013): 600–609, további irodalommal.

szüleményi” miatt nem a kigúnyolt dámák és leányok lesznek „mérges Oroszlányok”, hanem egy igazi kritikus „oroszlán”: Szaitz Leó.

Az egri szervita – igaz, csak monogramjával jelezve a költőt – éles támadást intézett a szerző ellen. A nyílt támadás azért is okozhatott meglepetést, mert Szaitz korábban csak a katolikus egyházat és a pápát kigúnyoló protestánsok, illetve azon „tolerántisták” ellen emelte fel szavát, akik az Aufklärung ideológiája mentén gúnyolták ki a magyarok Mária-tiszteletét.²¹ Nagy utal is erre gúnyversében:

Aufkлерungsz Fantasztakkal

Hartzolt, ezek meg vetik,
Most a' nyájas vid' Muzsákkal,
Tsatáz, ezek nevetik; [...]
Hogy szolgálván Istenednek
Légy valóban Mária-fi,
Hadgy te Papi személyeknek
Békét, 's ne légy Maró fi.

Sőt, Szaitz Nagy Jánoshoz hasonlóan a magyar nyelv pártolója volt. „Én is minden igaz hazafiakkal ki-mondhatatlan nagyon szomjúhozom a magyar nyelvnek nagyobb böl dogulását, s magam is kész vagyok tellyes tehetségemet ezen jámbor szándéknak elősegülésére szentelni” – írja –, „de nem úgy, hogy a magyar nyelvnek (mint másutt a frantzia, német nyelvnek) ki-pallérozása merő kortsolyája légyen a szabad kőmivességnek, a szabad hitetlenségnek s erköltstelenségnek.”²² Szaitz szerint ez utóbbi – az erköltstelenség vétke – terhelte Nagy Jánost, kiadott versei révén.

Az *Igaz Magyarban*, a korona hazahozatalára írt szép költemények dicsérete után Szaitz így fakadt ki:

Vajha minnyájan illy szép verseket írának, nem pedik olyan szemtelen, tsúnya, fertelmes, botránkoztató verseket, minőket nem tsak Szatsvai Sándor az ő Bétsi Magyar Múzsájában (hogy az ő Zakkariását ne említsem), nem tsak Horvát Ádám az ő HOL-MIÉben, nem tsak a' Nagy Peleskei Nótárius az ő Budai Útazásában egy helyen (mert a többiek nekem is igen tetszetek) hanem még ... kimondgyam-é? ... Szégyen, gyalázat! ... még némelly Pápista, Szerzetes, vagy Ex-szerzetes Pappok is írtak, és nyilván a' magok neve alatt világo sságra botsátottak, kik ezért

21 PAVERCSEK Ilona, „Szaitz Leo a felvilágosodás irodalmáról”, *Magyar Könyvszemle* 113 (1997): 167–186.

22 SZAITZ Leo, *Magyar és Erdélyországnak rövid isméréte*, II. (Bécs: 1791), 241.

meg-érdemelnék, hogy minden Papság, a' mennyire lehet, rólok levonattassék, 's minden tzeremoniával degradáltassanak, 's-az az ő verseik a' nyakokba akasztassanak nékik, 's-azokkal szégyen-kőre állíttassanak, 's azután örökre Kis Káptalanbéli Urakká tétessenek, nevezetesen R. M. és N. J. ha igaz, hogy ők voltak valóban a' Szerzői ezeknek a' botránkozató verseknek, a' mit alig lehet tsak el- is hinni. Különben hogy lehetne, egy olyan tzigéres Ovidiust (a' Pogány Ovidius, azt mondgyák, hogy az ilyen versekért szám-kivetésbe küldetett) Papnak, Prófesszornak, Plébánosnak, Gyóntatónak, Kontzionátornak ... hagyni? holott az Evangyéliom nyilván azt mondgya: *Jaj e' világnak a' botránkozásokért! – Jaj annak az embernek, a' ki által botránkozás jó! – A' ki megbotránkozat edgyet e' kisedek között, kik én bennem hisznek, hasznosb' annak, hogy egy malom-kő köttessék a' nyakára, és a' tenger'mélységébe el-meríttessék.* Mát. XVIII.²³

A kritikára Révai nem reagált, viszont a még 1790-ben megjelent pamflet tanúsága szerint Nagy János levelet váltott²⁴ az ügyben Szaitzcal:

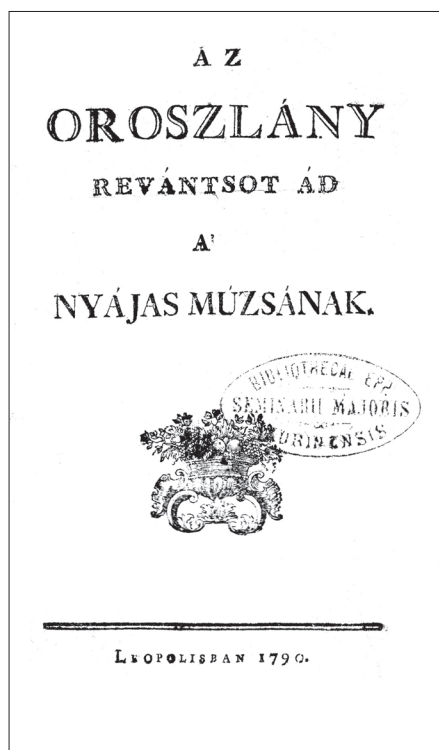
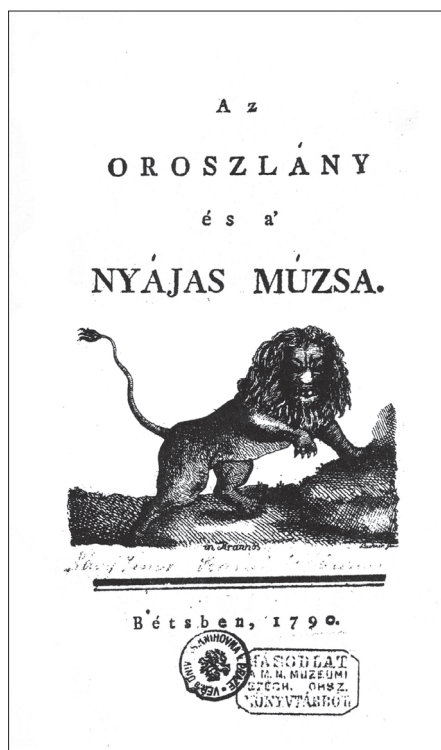
Kértelek én Levelemben,
Hogy kimilnéd tolladot,
Más egy Úrral egytettemben,
Ne bántsđ Nyájas Múzsámot,
Mivel néked nem vétettem,
Véteni sem akartam,
Személlyedet embereltem,
De szeretsenyt vakartam.

Te nagy Göggel vissza irál,
Én Múzsámot Korpázván,
Szakállodról motskot rázál,
Papságomat gúnyolván;
Sárga répát, és több holmit
Az artzámra forrasztván,
Más többeknek pökedelmit,
Nagy lajstrommal vitatván.

Végre magad' Pilátusnak
Tévénn aval fejezed,
Hogy mit irtál, irva vannak,
'S többé vissza nem veszed;
Tsudálkoztunk mind a ketten
Nagy Fantasztaságodon;
Nevetkeztünk a' szüreten
Barát hagymászságodon.

23 SZAITZ Leó [MÁRIAFI István], *Az Igaz magyarnak IV. része, mely szól az Igaz magyaroknak második tziperes tekéltességerül* (Itt: 1790. esztendőben), IV. rész, IV. cikkely, 2. jegyzés, 162–163.

24 A levélváltást sajnos nem ismerjük. Az Egerben őrzött, Szaitz hagyatékát képező anyagban csak egy kolligátum maradt ránk, amely a Trenck-kel való vitairatokat tartalmazza, illetve Szaitz könyveinek erősen töredékes jegyzéke. Ezek jelzete: „Ad Leonum Szaitz, dum Trenkinum delarvatum edidisset.” Ms. 217.001/5, illetve „Catalogus meorum librorum.” Ms. 0107.

A „szüreti nevetgélés” ugyanakkor nem csitította Nagy János sértettségét és indulatait. Ehhez hozzájárulhatott a könyv „Budai” pozitív kritikája is. (Nagy János valószínűleg nem tudhatta, hogy az *Ephemerides Budenses* szerkesztőjének, Kovachich Márton György egykori munkatársának véleménye aligha volt zsinórmérce Szaitz számára.)

A szanyi plébános még 1790 őszén kinyomtatta Bécsben *Az Oroszlány és a' Nyájas Múzsa* című, Szaitz ellen írt gúnyversét, amire Szaitz közzétette válaszáat *Az Oroszlány revántsot ad a' Nyájas Múzsának* címmel.²⁵

Bár Nagy János gúnyverse nem igazán szellemes – gyakorlatilag csak Szaitz habitusát próbálja nevetségessé tenni –, a pamfletből kiolvasható, hogy az egri szervita levelében, illetve az *Igaz Magyarban* a költő „igaz papságát” kérdőjelezte meg költeménye(i) okán. Nagy János ugyanakkor csak egyetlen versre, a *Bakonyi Jutka hol voltál?* kezdetűre utal többször is:

25 A két verset KERÉNYI Olaf közölte, „Egy irodalmi vita a XVIII. század végéről”, *Dunántúli Szemle* 9, 5–6. sz. (1942): 179–187.

Hogy ha szinte Nyájas Múzsám
Lenne is olly disztelen
A' mint irod, és a' Répám
Erköltstelen, szemtelen:
Mért rágódotl hát te azon?
Rágj' helyette főtt babot,
'S más erkölsös nyájasságon
Nyugosztallyad fogadot. [...]

A' Pápai Sárga Répa
Tsak úgy mene versemben,
Bizonyitván hogy nem szép a',
Helye van köz beszédben;
A' min meg nem botránkozok
Okos, mivel tudva van,
Tsak te orrod turkálódik,
'S fúj ellene, mint vad kan.

Nagynak a „közbeszédre” való hivatkozása egyértelműen utal arra a költészet-esztétikai felfogásra, amely a legtávolabb állt Szaitz (és társai) nézeteitől. Nagy viszont büszke mind témaválasztásaira, mind a közbeszédhez alkalmazkodó stílusára, ezért:

Másokis majd mulathatták
Verseimmel magokat,
Itt-is, ottis olvashatták
'S katzaghatták azokat!
Neved, el hidd, nem volt soha
Még olly hires, mint most lesz;
Szökj kinodban, mint a' bolha,
Rajtam Barát ki nem tesz.

Szaitz jóval szellemesebb *Revants*ának már mottója tartalmazza a szervita kritikus értékítéletét: „Ecce tibi Nagy János, / Motskos szájú Plébános”²⁶ S rövid válaszversének elején – a kifogásolt versekre is utalva – kifejti az *Igaz Magyarban* sommásan megfogalmazott kifogásait (1–2. versszak):

Egy vén dög van Rába-közben,
Kinek már nem kell az Isten,
Tsak Vénius, 's-nyájas Múzsák.
Nem én, mondgyák ezt versei,
Mellyek szívének jelei,
'S a' Gatyá-Tői Nimfák.

26 A Nagyra ragasztott *epitheton ornans* feltehetően nem Szaitz leleménye, az még a XX. század elején is élt a győri egyházmegye papjai körében. (Amikor 1778-ban Nagy János megkapta a szanyi plébániát, örömeiben búcsúverset írt, amelyet több példányban lemásolt és minden győri kanonok ajtajára tett egy-egy példányt: „Vale káplánság, / Örök vikáriusság. / Két garasért az igádat, / Viseltem dalmatikádat / Votivumokban. [...]” A kanonokok viszonzásul e versikével búcsúztak tőle: „Isten veled Nagy János, / Mocskosszájú plébános!”) KERÉNYI, *A magyar irodalmi...*, 18. jegyzete szerint: „Jakab Ferenc c. kanonoktól, a győri tanítóképzőintézet volt igazgatójától tudtam megszerezni, aki még kispap korában tanulta egy öreg kanonoktól.”

Szégyen, kit írt a' Gatyárúl,
A' pendelyrúl, és Pápárúl,
És a' tsúnya Dudásrúl.²⁷
Nem jó, nyilvánban szóllani,
'S-botránkozást indítani;
Azért tsit még sok másrúl.

Szaitz minden utalása Nagy János saját, eredeti szerzeményeire, a *Gúnyoló 's más víg énekek* között szereplő versekre – illetve a „Toldalék”-ként közölt *Egy Gatyá-Tó nevezetű Halas-Tórol...* címűre – vonatkozik!

Az „irodalmi vitáról” – amely Szaitz akaratán kívül, nyilván népszerűsítette is Nagy János *Nyájas Múzsáját* – Kazinczy Ferenc így számolt be Kovachich Márton Györgynek 1791. február 4-én írt levelében: „Wissen Sie, das P. Leo sich itzt mit einem Ungarischen Gedicht wider den Pfarrer zu Szany bei Raab infam prostituirt hat. Mir ist Trost, mein theruer Freund, unter diese gerechnet zu werden, die Herren nicht schmecken, wie Leo ist.”²⁸ A Nagy–Szaitz párharcot Mártonfi József még 1794. május 8-án Révai Miklóshoz intézett levelében is fel-emlegette: „Emlékezel, hogy bánt a Nyájas Musával, 's veletek minnyájon, sőt talám velem is miattad, ama Leo non capit muscas, vagy is inkább az az Angyal, a' ki ezen számárnak szájával szóllott?”²⁹

Szaitz *Igaz magyar*-beli értékítéletének magyarázatát Kazinczynak az *Orpheus*ban már korábban közzétett beszámolója ad(hat)ja: 1789. október 22-én,

Estve felé P. Leo Mária Szaitzot, az *Igaz Magyar* Íróját látogatám-meg. Nem szégyenlem meg-vallani, hogy róla való gondolkozásomban nagyon megcsalattam. Írásait olvasván, én őt egy mérges, homályosan gondolkozó, 's sok dolgokban járatlan embernek gondoltam vala: most pedig láttam, hogy az ember igen sokat olvasott, sokat írt, fáradhatlan szorgalommal bír, és kivált a' honi történetekkel igen esméretes. Első meglátása meg-érdekli a' nézőt; kantsalul néz félre, bajuszát beretválja, 's azonban röth szakálla hosszan nyúlik-le meljén. Óldalán a szíj-övről az *Olvasó* tsörög, mellynek akkor apológiáján, szent tűznek hevülve dolgozott. Módja monasticus alázatosságú: de ha a' szent Szék hatalma 's tekinteti fordul-elő, már akkor kész az Athlétaí viadalra. A' Protestánsokra sem nem haragszik, sem őket, akármit tanítsanak, írjanak, mondjanak, nem bántja; de a' Catholicusban a' leg-ártatlanabb heterodoxiát sem nézheti. Semmit sem betsül annyira, mint a'

27 Szaitz eredeti jegyzete: „Mind értik ezeket, a' kik az ő nyájas Muzsáját olvasták.”

28 KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, kiad. VÁCZY János (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890), II:152. „P. Leo a szanyi pap ellen írt magyar verssel nagyon prostituálta magát.”

29 PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Egy rejtőzködő irodalmár a 18. századból: Mártonfi József erdélyi püspök (1746–1815)*, (Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2016), 152.

Martyri koronát, és azt óhajtja, hogy neve a' P. Fast és Merz neve mellé tétetessen. El-szenvedi ő azt békességesen, ha tsak személyjét bántják; ha munkáiban tsak a' ki-dolgozást érdeklík; tsak a' hitet ne illesse senki; tsak az ő hyperorthodoxiájától ne térjen el. Azt mondta, midőn élességét vetém szemére, hogy ő *nem oly kutya, hogy ne ugasson*: noha az is igaz, hogy nem vetemedne arra, a' mit munkájának tsak nem minden sora mutat, ha arra mások által nem vólna kérérlve.

Valóban mutatott egynehány levelet, a' mellyben K Úr tüzelte, 's kérte, hogy ezt 's ezt támadja-meg: de ez a' K Úr nem Kovachich, tudod, mert az ő vele folytatott Levelezés nem a' leg-nagyobb barátságot 's egyenlő gondolkozást mutatja. Ő rá P. Leo azért is bosszankodik, hogy véle viadalra szállni nem akar.

Szabó Dávid Urat a Nagy-Asszonyhoz tett Eucharisticonjai miatt, 's Batsányi Urat a' Magyarok' vitészségéért indulatosan szereti: de Révait az Eroticumokért, azt mondja, már egynehányszor meg-akarta tsapkodni. Ha azokat Kazinczy írta volna, (ezt veté hozzá) a' ki kálvinista, rossznéven nem venné, de Révaitól...³⁰

Olybá tűnik, mintha Szaitz Nagy Jánosban, az általa talán nem is igazán ismert, „kezdő költőben” találta volna meg a Révai (és követői) „erotikus” versei elleni támadás alanyát.³¹ Szaitz egy későbbi munkájában, az erotikumhoz fűzött célzatos jegyzetében így ír:

Eroticumnak neveztetnek azok a' botránkozató szerelmes versek, mellyekért amaz híre Pogány Poéta, Ovidius, számkivetésbe küldtetett, 's millyeneket már most nem tsak némelly motskos szájú, akarám mondani, nyájas szájú *Harangozók*, hanem Papok is szabadon írnak és mind világi, mind Szerzetes, vagy Ex-szerzetes Papok. Még Papok is! De én ezt nem is igen tsudálom, jól tudván, hogy az Apostolok között is volt egy Judás, hanem sokkal inkább tsudálom azt, hogy még azok között is, kik Isten' embereinek akarnak tartatni, találkoznak olly gaz emberek, kik a' gazembernek nyilván párttyát merik fogni, mint N. N. N. Ez azonban egy kis barátságos intés, s' még most meg-nem nevezem őket, hanem, ha lustos nyelveket meg nem fogják – akár kik legyenek is azok – Én azt tartom, hogy legjobb orvosság a' botránkozató Papok ellen az, ha a' jó Papok nyilván meg-vallyák, hogy igen is találkoznak Judások ő közöttük is, mint az Apostolok között, de egyszer'smind meg mutattyák, hogy ő közöttök is vannak igaz Apostolok. Így tselekedtek az Apostolok is, kik is az ő Apostol-társoknak nyilván-való gonoszságát nem titkolták, nem palástolták, hanem az egész világ előtt ki-prédikállották, 's az Evangyeliomban is bele tették. Ez talán egy

30 *Orpheus* 2, 1. sz. (1790): 169–172.

31 Nagy János már a *Füredi vízi nymphának keserves panaszszában* szinte naturalista módon közönséges sorokban ecseteli az aranyér tüneteit, ezt azonban még mintha nem vette volna észre Szaitz!

kis mentségére szolgálhat a minapi *Revántsomnak*, melyet, a' jó Papok nagyon helyben hagytak, s' egy Püspök hozzá tette, hogy ha az a' botránkozottat Pap az ő megyéjében volna, minden bizonnyal kis Káptalanbéli Urrá tette volna.³²

A *Revánts*csal kapcsolatban pedig megjegyzi, hogy „a' mit én egy bizonyos motskos szájú Plébános és Ex-Jézsovita ellen írtam [...] tsak egy kis Revánts volt azokra a motskos és gyermekes versekre [...] Tsak hogy magam is mintegy általlom a' dolgot, de mi haszna, mikor mások ki-veszik belőlem?” Szaitz ezért jobbnak tartja, hogy az egész világgal megismertessék az ilyen rossz könyveket, hogy „egy-két ki-rúgó fráternek” a cselekedetéből ne következtesse az egész papságra.³³

Szaitz a *Revants*ban pontosan megfogalmazta azt is, miket kifogásol Nagy János költeményeiben. Nemcsak az általa profánnak tartott verseket bírálta, hanem kifejezetten nehezményezte, hogy azokat egyházfiként, sőt egykori szerzetesként hozta létre. A szanyi plébános ráadásul egyházi státusát könyvének címlapján is feltüntette: „Nagy János. Rába-közben Szany helységnek plébánusa.”³⁴

Bár Szaitz Leó értékítélete egyértelmű, ugyanakkor – saját megjegyzései és Kazinczy beszámolója szerint is – a szervita szerzetes, „a katolikus újságírás magyar úttörője” mintegy szócsóként működött közre a XVIII. század végének irodalmi, esztétikai vitáiban. E szempontból figyelemre méltó a *Revants* 14. szakasza:

Jót nem martam, nem bántottam,
Tsak a' roszszakon szántottam,
Kik botránkozást tettek.
Ezt kívántam orvosolni,
'S-a' mint tudtam, meg-gátolni;
Erre mások intettek.

Az „erre mások intettek” gondolatát fogalmazta meg a *Magyarország [...] isméréteben* is, mint a fenti idézetben láthattuk. Kazinczy szerint pedig

Azt mondta, midőn élességét vetém szemére, hogy ő *nem oly kutya, hogy ne ugasson*: noha az is igaz, hogy nem vetemedne arra, a' mit munkájának tsak nem

32 SZAITZ Leo [egy szabadon gondolkozó hazafi], *Magyar és Erdély-országnak mind világi, mind egyházi története, melyeket rövid sommába foglalt és a' mostani időkhez alkalmaztatott* (Pesten: Lindauer János Könyvtáros' Költségével, 1792), 31–32.

33 SZAITZ, *Magyarország [...] isméréte...*, 2:242–243.

34 DONCSE CZ Etelka, *Szerzetesrendi hovatartozás és irodalom: Közéltések Verseggy Ferenc fogság előtti pályaszakaszához*, Doktori disszertáció (Budapest: 2016), 83. https://edit.elte.hu/xmlui/handle/dissz_Dnocsecz_szkennelt-adatlappal (hozzáférés: 2019. 08. 12.).

minden sora mutat, ha arra mások által nem volna kérérlve. Valóban mutatott egynehány levelet, a' mellyben K Úr tüzelte, 's kérte, hogy ezt 's ezt támadja-meg: de ez a' K Úr nem Kovachich.³⁵

A meg nem nevezett „K Úr” alkalmasint akár Kelcz Imre is lehetett. A konzervatív Kelcz – mint egykori jezsuita, majd győri egyházmegyei prépost-kanonok – jól ismerte mind a győri triász, mind a hozzájuk kapcsolódó egykori szerzetesek irodalmi munkásságát. Rájnis József gúnyverse szerint Kelcz egyenesen a „Világ csúfjának példás Maradványa! / [...] Magyar Hazánknek iszonyú Ártánnya!” volt.³⁶ Egy 1784. január 9-én Révaihoz intézett levelében pedig arra figyelmezteti a magyar nyelv és irodalom ügyével foglalkozó költőt, hogy „egynehányan (a' kik közzül nem utolsó Kelcz Prépost Úr) ellened morgolódnak, hogy Szerzetes Pap lévén magadat illy dologba avattad”.³⁷

Bárki is volt a kritika sugallója, Nagy János számára Szaitz Leó volt az ellenfél. Szaitz személyére, illetve az általa őt ért támadásra Nagy János 1792-ben, az „Oroszlány” halálának évében háromszor is kitért a *Magyar Hirmondó*ban megjelent egyik versében.³⁸ Az önmagát itt Nyájas Múzsának aposztrofáló szerzőt a füredi nimfa azzal biztatja, hogy:

Én leszek orvos a most két nyavalyádnak
Ha élsz a' vizével *Füredi* Nimfádnak.
De ne éllj úgy véle, mint az *Egri L-o*,
Nem kell én vizemhez pilula sem sok só. [...]³⁹

Újjított naponként erőm, 's nevelkedett,
Sőt nyájas tollam is itten olly erőt vett,
Hogy kész lessz ezentúl, a' Kanász-írókkal
Szembe szökni, bátor Vad-Oroszlányokkal! [...]⁴⁰

Mi tsoda? hogy tagos, izmos *Oroszlányok*,
Bátor vastag szőrű, 's bőrű Test-bálványok,
Vedleni Füredre járnak, és hasokat
Pilulákkal vesztek, tisztítván gyomrokat? [...]

35 *Orpheus* 2, 1. sz. (1790): 169–172.

36 A vers kézírata: Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár 10a E 28/13.

37 ÉDER Zoltán, *Révai Miklós* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972), 176.

38 *Háláadó Verse, a' Füredi vízi Nimfáról*, kiadása: *Tóldalék. A' Magyar Hirmondónak Mártius' 13-dik napján 1792-ben költt árkusához* (*Magyar Hirmondó*) 13, 1. szakasz (1792): 369–374.

39 Uo., 371.

40 Uo.

Nagy itt a' nyájasság, szép a' társalkodás.
Úrral iszik szegény, nints per, patvarkodás,
Szép a' hárs-fák között a' tsendes sétálás,
Nevetik a' Nimfák, ha szalad *Pilulás!*⁴¹

Nagy Jánosnak ekkor már két okból sem kellett „Szembe szökni, bátor Vad-Oroszlányokkal”. Egyrészt kritikusa 1792. július 30-án meghalt, másrészt a *Nyájas Múza* versei kapcsán keletkezett polémia után a szanyi plébános már nem írt említésre méltó műveket.

A század utolsó évtizedében ugyan még számos alkalmi költeménye jelent meg,⁴² de ezek többsége „amely hosszadalmas, oly nagyon vizenyős alkalmi verselmény”⁴³ volt. Igazán maradandót éppen a *Nyájas Múza* „saját szüleményi”-vel, vagyis énekeivel alkotott. Horváth János – nem véletlenül – éppen ezekről az énekekről írta:

a népies dalköltészet szempontjából [a korszakban a leg]figyelemreméltóbb a ma már csaknem egészen ismeretlen Nagy János [...] kinek *Nyájas Múza* c. verskötete 1790-ben jelent meg. Már »Bé-mutató versei«-ben Faludi és Révai híve áll előttünk, annál inkább a kötete első szakaszát kitevő pásztorénekekkel. »Gúnyoló 's más víg énekei« közül némelyik feltűnik szándékos népies modorával, népi alakjaival; igaz, hogy tréfát űz velök (pl. A kesergő cigány) s néha durván; viszont elég ügyesen sejtet meg a dal mögött egy-egy kis szerelemi történetet s a belső formának is némi strófa-ként ismétlődő ritmusával.⁴⁴

Ráadásul életművében számtalan példát találunk a közköltészetben (is) használt toposzok hasonló hangvételű feldolgozására, amelyek egyúttal mintát adtak új szövegek alkotásához.⁴⁵ Nagy János csúfolóinak egy része témájában illeszkedik

41 Uo., 373.

42 E versek bibliográfiai adatai KERÉNYI, *A magyar irodalmi...*, 86–90. A közepes vagy gyenge alkotások közül talán csak az 1792-ben a *Magyar Hírmondó*-ban megjelent, majd különnyomatban is forgalomba került *Erszényházy Pál és Gyomordi kisasszony, azaz a kávének és nádméznek drágasága* emelkedik ki.

43 CSAPLÁR Benedek, *Révai Miklós élete* (Budapest: Aigner Lajos, 1881–1889), 4:277.

44 HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978), 64.

45 *Közköltészet 3/B: Közkerkölcs és egyéni sors*, s. a. r. Csörsz Rumen István és Küllős Imola, Régi magyar költők tára: XVIII. század 15 (Budapest: Universitas Kiadó, 2015; a továbbiakban: RMKT XVIII/15), 17.

számos közköltészeti darabhoz,⁴⁶ vagy azokhoz „mintául” szolgált,⁴⁷ s néhány versének kezdősora nótajelzéseként is szerepel.⁴⁸

Már a váci *Énekes Gyűjtemény* 1799-es kiadásában tizenegy Nagy János-vers szerepelt, itteni címeik szerint:

<i>Farsangi Ének</i>	A' farsangi multság Móddal hasznos multság;
<i>Bakonyi Leány</i>	Bakonyi Jutka hol voltál?
<i>Ének</i>	Bundás Getzi házasodni régen akart már
<i>A' kesergő Tzigány</i>	Én szegény Uj Polgár
<i>Vígasztalás</i>	Hogy alacsony, és meg-vetett, A' te sorsod, mért búsulsz?
<i>Panaszt tévő leány</i>	Mi bajod van én Húgotskám?,
<i>Ének a Tánczról</i>	Nosza legény a' tántzba
<i>Habozó szív</i>	Nagy Isten! mit tegyek? Vagy már mihez kezdjek?
<i>Kosarakat osztogató Leány</i>	Szép tavaszi Rózsa virág, Szép Flórának Leánya!
<i>Az álnok szeretőrül</i>	Távozz álnok-el én tőlem!

Az *Énekes Gyűjtemény* 62. tétele, a *Szopora Margit hol voltál* esetleg Nagy Jánosnak tulajdonítása⁴⁹ nem bizonyítható, de jól mutatja, hogy a szanyi plébános jól ismerhette kora közkézen/közszájon forgó verseit is.⁵⁰

Bár a váci *Énekes Gyűjtemény* harmadik, 1803-as kiadásában Nagy Jánosnak már csak két verse (*Hogy alacsony, és meg-vetett*, illetve a *Szép tavaszi Rózsa virág*) szerepelt,⁵¹ ugyanakkor a gyűjtemény első kiadása alapján Pázmándi Horváth Endre énekeskönyvében (*Horváth András-énekeskönyv*) hét vers is helyet kapott a *Nyájas Múzsából*.⁵² A literátus közönséghez számítható Szeder Fábán

46 *Közköltészet 3/A: Történelem és társadalom*, s. a. r. Csörsz Rumen István és KÜLLŐS Imola, Régi magyar költők tára, XVIII. század 14 (Budapest: Universitas Kiadó – Editio Princeps Kiadó, 2013; a továbbiakban: RMKT XVIII/14), 196. sz.; RMKT XVIII/15, 9., 19., 25. sz.

47 RMKT XVIII/14, 196. sz.

48 STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)* (Budapest: Balassi Kiadó, 2002; a továbbiakban: STOLL + tételszám), 353. sz., 60a, 395. sz., 29b–30a, 396. sz., 10a.

49 Csörsz Rumen István, „Az első magyar lírai antológia: a váci *Énekes Gyűjtemény* (1799, 1801, 1803, 1823)”, in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok 1*, szerk. Csörsz Rumen István, 141–178 (Budapest: Reciti, 2012).

50 Gúnyoló verseinek témái Nagy János példaképénél és mentoránál, Révainál is megtalálhatók!

51 Csörsz, „Az első magyar...”, 160–164.

52 Uo. 168–169; KERÉNYI, *A magyar irodalmi...*, 65, 115. jegyzete szerint: „Pázmándi Horváth Endre kéziratban fennmaradt Keverék (III. füzet) című énekgyűjteményében Nagynak a következő énekeit találjuk meg: Kozák Tántz, Az Álnok szeretőnek meg-ismerése, A Kesergő Tzigány, A Fársangi multság, A Tántz, A Bubos és Kalapos Fejér Nemről, A hirtelen való Fel-emelésről, A Buffánról, Bakonyi Leány.”

1804-es kéziratos versgyűjteményében kettő,⁵³ míg a XIX. század első negyedére keltezhető *Thaly-kolligátumban* öt Nagy János-vers lejegyzése szerepel. Az 1825-ös *Pesti énekeskönyvben* és a XIX. század első felében lejegyzett *Énekeskönyv-töredékben*⁵⁴ is helyet kapott egy-egy költemény a *Nyájas Múzsából*.⁵⁵ Az irodalomároknak, úgy tűnik, a *Nosza legény a tántzba* kezdetű csúfoló nyerte meg leginkább a tetszését. A fenti kéziratos gyűjtemények közül ez négyben is szerepel. Három-három énekeskönyvben kapott helyet az *Én szegény új Polgár*, a *Távozz álnok-el én tőlem!*, illetve a *Szopora Margit hol voltál?* kezdetű vers. Ez utóbbi azért is érdekes, mert – csupán a kezdősört tekintve – annak szerzője bizonytalan.⁵⁶

Mindenesetre az ex-jezsuita főművéből, a *Nyájas Múzsából*, a *Gúnyoló 's más víg énekek* közül a fejezet XXIV. darabja, a *Pápa városát ditsérő bakonyi leány (Bakonyi Jutka hol voltál?)*⁵⁷ számos kéziratos énekeskönyvben helyet kapott. Bekerült *Zsoldos Xavér versgyűjteményébe* (1786–1796 k.),⁵⁸ a XIX. század elején összeírt *Különféle versek és dalok*⁵⁹ közé, illetve a *Komáromi dalgyűjteménybe*.⁶⁰ Erdélyi János *Népdalok és mondák* című antológiájában két változat is szerepel: 392. szám alatt *Bakonyi Jutka hol voltál?* kezdősorral, majd 393. szám alatt a *Szopora Margit hol voltál* kezdetű apokrif vers.⁶¹ Az ének kritikai visszhangjáról, pontosabban arról, hogy a *Bakonyi Jutka* a XIX. század első harmadában Ungvárnémeti Tóth Lászlónál a görögös lírát nem értő és nem becsülő provinciális költészet megtettesítőjeként szerepelt, Csörsz Rumen István számolt be.⁶² Az 1832-ben összeállított *Nemzeti Dalgyűjtemény* előszavában, Mindszenti Dánielnél pedig a *Bakonyi Jutka* arra példa, hogy „a magyar népdalok legtöbbször

53 Csörsz, „Az első magyar...”, 171.

54 STOLL 1383. sz.

55 Csörsz, „Az első magyar...”, 175–176.

56 Csörsz Rumen István a váci *Énekes Gyűjtemény* 1799-es, első kiadásában 62.-ként szereplő *Szopora Margit hol voltál?* kezdetű verset Nagy Jánoshoz köti. „Az első magyar...”, 155. Hasonló kezdősorral (*Szittyai Klára hol voltál?*) ugyanakkor az *Orpheus* 1790. márciusi számának 393. lapján *Erdélyi Kármenta* címmel, Molnár János műveként is megjelent. Kétségtelen, hogy Nagy János *Bakonyi Jutkája*, illetve Molnár János verse mind szerkezetében, mind gondolatmenetében olyan hasonlóságot mutat, amely alapján feltételezhető egy akkortájt közismert, közköltészeti minta.

57 *Gúnyoló 's más víg énekek*, XXIV. ének, *Pápa városát ditsérő bakonyi leány*; NAGY, *Nyájas Múza*, 241–242.

58 STOLL 369. sz., 85a.

59 STOLL 534. sz., 9b–10a.

60 STOLL 1284. sz., 88a–b.

61 *Népdalok és mondák*, A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja ERDÉLYI János, *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (Pest: Emich Gusztáv, 1846; a továbbiakban: ERDÉLYI I.)

62 Csörsz Rumen István, „A „Jámbor puttonos”-tól a „mendikás tónus”-ig”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 119 (2015): 71–88, 81.

úgy készülnek, mintha kettősbeszélgetést ábrázolnának, vagy egy előre-bocsátott kérdésre a további sorok feleletül szolgálnának mind végig”.⁶³ A Mindszenti-féle „Bakonyi Jutka” lejegyzést közölte később Erdélyi János.⁶⁴

A *Nézd el pajtás miképpen bolondult meg a világ* kezdetű verse Kresznerics Ferenc kéziratos versgyűjteményében,⁶⁵ illetve a Jankovich Miklós-féle *Magyar énekek új gyűjteményében* (1800),⁶⁶ továbbá az ezzel egykorú *Világi énekek és versek B. P.-ben*⁶⁷ is szerepel.⁶⁸

Jaj te szegény Magyarország jaj mire jutottál bekerült Horváth Pál énekgyűjteményébe,⁶⁹ Kresznerics Ferenc gyűjteményének I. kötetébe,⁷⁰ a Pannonhalmi énekeskönyvbe,⁷¹ a Vass János-énekeskönyvbe⁷² és a Horváth András-énekeskönyvbe.⁷³

Bundás Geci házasodni régen kívánt már olvasható Jankovich *Magyar énekek új gyűjteményében* (1800),⁷⁴ majd Erdélyi János *Népdalok és mondák* című munkájának III. kötetében.⁷⁵

A *Nagy Isten mit tegyek...* csupán a *Pannonhalmi énekeskönyvben* (1796)⁷⁶ kapott helyet.

„A magyar táncnak nagy barátja lehetett a szanyi plébánus. Egyik énekében kicsúfolja a kozák táncot, egy másikat a »straszburgi tánc nótájára« írt, s van egy dala (A táncról), mely a táncra buzdító népies dalok valóságos ősenek tekinthető: Nosza legény a táncba...”⁷⁷ Nagy „XXVIII. víg éneke” teljes szöveggel,⁷⁸ majd – annak első két versszakának szó szerinti egyezésével – bekerült Erdélyi János népdalgyűjteményébe is.⁷⁹

63 KODÁLY Zoltán, „Magyar zenei folklóre 110 év előtt”, *Magyarságtudomány* 2 (1943): 374–399, 385.

64 Uo., 399., illetve ERDÉLYI I. 391.

65 Erről: Csörsz Rumén István, „Kresznerics Ferenc kéziratos versgyűjteménye (1790–1809)”, *Vasi Szemle* 71, 2. sz. (2017): 152–167, vö. STOLL 553. sz., 2a.

66 STOLL 553 sz., 2a.

67 STOLL 557. sz., 88b–89a. Kiadva: *Világi énekek és versek B. P. 1800*, kiad. KÜLLŐS Imola, ReTextum 7 (Budapest: Reciti, 2018), 276.

68 Nagy e verse olvasható HARGITTAY Emil, *Hatvanhat csúfos gajd: XVI–XVIII. századi magyar csúfolók és gúnyversek*, Magyar Hírmondó (Budapest: Magvető Kiadó, 1983), 244.

69 STOLL 396. sz., 10a.

70 STOLL 399. sz., 10b–11b.

71 STOLL 430. sz., 57–59.

72 STOLL 434. sz., 7b–8a.

73 STOLL 444. sz., II. 5a, illetve RMKT XVIII/14, 73–74.

74 STOLL 553. sz., 2a–b. „Straszburgi Táncz Notára”.

75 *Népdalok és mondák: Harmadik kötet*, A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja ERDÉLYI János (Pest: Beimel József, 1848; a továbbiakban: ERDÉLYI III.), 163–164, 272. sz.

76 STOLL 430. sz., 1.

77 HORVÁTH, *A magyar irodalmi...*, 65.

78 *Népdalok és mondák: Második kötet*, A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja ERDÉLYI János (Pest: Magyar Mihály, 1847), 218–219, 409. sz.

79 ERDÉLYI III. 78, 156. sz.

Küllös Imola a cigányságnak mint tematikának a közköltészetben való megjelenését vizsgálva megállapította, hogy

a XVIII-XIX. század fordulóján ponyván terjesztett cigánypárti versek nyomán (tehát a félnépi, populáris költészet talajából sarjadva) a magyar szépirodalomban is megjelent egy toleránsabb szemlélet.⁸⁰ Ennek egyik előhírnöke Nagy János [...] 1790-ben publikált verse, *A kesergő cigány*, mely ugyancsak a letelepítési és asszimilációs rendeletek ellenében megfogalmazott panasz – bár a korabeli kiadvány a „Gúnyoló s más víg énekek” között hozta. [...] Ezt az alkotást több XVIII. század végi, XIX. század eleji dunántúli illetve felvidéki kéziratos énekeskönyvbe is bejegyezték...⁸¹

Megtalálhatjuk az 1799-1800-ra keltezhető *Horváth András énekeskönyv*ben,⁸² illetve az 1804-ben összeírt *Magyar énekek*⁸³ között is.

A teljes bizonyossággal azonosítható Nagy János-költemények mellett több olyan verse is van szerzőnknek, amelyek részben a korabeli közköltészetből eredeztethetők, részben pedig hatással lehettek egyes variánsok kialakulására.⁸⁴ S ha a világhálót mint a közköltészet egyik lehetséges modernkori médiumát tekintjük, Nagy János *Gúnyoló és más víg énekei* – legtöbbször a szerző megnevezése nélkül – mint népdalok szerepelnek a „terjesztők” honlapjain és blogjain. Ha majd’ harmadfél évszázad távlatában is, de a *Nyájas Múzsza* legyőzte az *Oroszlánt*, hiszen máig érvényesek Nagy János sorai:

Másokis majd mulathatták
Verseimmel magokat,
Itt-is, ottis olvashatták
'S katzaghatták azokat!

80 PERGER Gyula, „A cigányokról alkotott kép a 18–19. századi Győri Kalendáriumokban”, in *Cigánysors: A cigányság történeti múltja és jelene II.* szerk. Dr. Kosztics István, 173–199 (Pécs: Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, 2009).

81 KÜLLÖS Imola, *Cigányok a régi magyar közköltészetben a XVII. századtól a reformkorig*, Romológiai Kutatóintézet Közleményei 9 (Szekszárd: Romológiai Kutatóintézet, 2003), 72–73.

82 STOLL 444. sz., II. 17b.

83 STOLL 573. sz., 13b.

84 Vö: RMKT XVIII/14, 578–579, illetve RMKT XVIII/15, 17, 336, 340, 350, 355, 366–367, 493.

Függelék

Az oroszlány és a' Nyájas Múzsza.

Bétsben, 1790.

Az Oroszánynak is van meg ölö férge 's
Édes a' méh' méze, de tsipése mérges.

Van egy Író Eger táján,
Kinek neve Oroszlány;
Tolla vastag buzogány,
Sanda szeme, egyenesen
Semmit nem lát, félre néz,
Ha kit le ír (bár mérgesen.)
Azt gondollya, merő méz.

Ájtatosság az ő színe,
Azonban nagy Fantasztza;
Igaz Magyar, könyve tzimje,
Belé mit nem ragasztja?
Öszve hordván mindenfélét
Fertelmesen szúr, és vág;
'S tsak tölthesse Könyv-levelét
Józan törvényt által hág.

Aufkлерungsz Fantasztakkal
Hartzolt, ezek meg vetik,
Most a' nyájas vid' Muzsákkal,
Tsatáz, ezek nevetik;
Nevetséget a' szakállá
Indit köztök, 's katzagást;
Tsodálván hogy szembe álla
Vélek, 's próbalt baj-vivást.

Az Oroszlány revántsot ad a' Nyájas Múzsának

Leopolisban 1790.

Ecce tibi Nagy János,
Motskos szájú Plébános!

1.
Egy vén dög van Rába-közben,
Kinek már nem kell az Isten,
Tsak Vénus, 's-nyájas Múzsák.
Nem én, mondgyák ezt versei,
Mellyek szívének jelei,
'S a' Gatyá-Tói Nimfák.

2.
Szégyen, kit írt a' Gatyárúl,
A' pendelyrúl, és Pápárúl,
És a' tsúnya Dudásrúl.⁸⁶
Nem jó, nyilvánban szóllani,
'S-botránkozást indítani;
Azért tsit még sok másrúl.

3.
Ha mint ifjú olyan vólt is,
Ollyat írt is, ollyat szólt is,⁸⁷
Mint vénnek kék el-hadni:
Másokat is meg-inteni,
Keményen meg-is feddeni,
'S-kivált jó példát adni.

86 Eredeti jegyzet: „Mind értik ezeket, a' kik az ő nyájas Muzsáját olvasták.”

87 Eredeti jegyzet: „Ugy is tehettem volna: *ollyat tett is, ollyat szólt is*; de nem akartam, mivel meg-vallom, hogy én az ő tetteirúl, 's-az ő életérúl tellyességgel semmit nem tudok, sem jót, sem rosszat, hanem tsak: *Ex ore tuo – Serve nequam.*”

A' szakálnak, Nyájassághoz
Semmi köze nem lehet
Nyulljon elébb beretvához,
Evel magán segíthet;
'S ha szappanyra lesz szüksége,
Azt a' Múzsák meg küldik,
De a' szakál tuskéssége
Ő hozzájok nem illik.

Ha Barát vagy, végy olvasót
A' Kezedbe, imádkoz!
Egyél, igyál, forgass Korsót,
Ez néked több hasznot hoz!
Veszekedgyél klastromodban
Szokásod-ként, dúllj mindent;
Ördög ellen a' szobádban
Segítségül hidd Istent!

De ha Múzsák közt-is Kalán
Akarsz lenni Barátom,
Szakállodat és szaporán
Majd úgy öszve borzasztom,
Hogy pemetbe kötvén aztat,
Piatzokra ki viszem.
Nyájás tollam nagyon biztat,
Nevetségre ki teszem.

Nem akadtál még emberre
Pater Leó! de akadsz;
Sanda szemed vessd versemre,
Méreg miatt meg fakadsz!
'S meg isméred, hogy Múzsákkal
Szembe szökni, nem volt jó,
Mert ki tépik nyájassággal
Szakállodat, 'lész' bohó.

4.
De ki lehet ez? – *Nagy János*,
A' Szanyi már vén Plébános,
Kinek őszül már feje:
Még sem kell néki olvasó,
Hanem inkább péntes korsó,
Mellyben van Venus' teje.

5.
A' száj szóll szív' bővségébül,⁸⁸
Azért magát menti ebbül,
Akár nekünk hogy mondgya:
Hogy nem úgy él, mint ír, 's beszél,
Világ nem hiszi, mást ítél;
Kár, hogy erre nints gondgya.

6.
Ő ezt tsak nyájaskodásnak
Mondgya; de káromkodásnak
Sz. Bernárd ezt mondotta:⁸⁹
Kettő közzül hidgyünk kinek?
Te ki vagy? – Bernárdot szentnek
Még Luter is tartotta.

7.
Bóldog Isten! mit érünk még,
Ha még a' vén Pap is úgy ég,
Hogy nem is titkolhattya:
'S nem szóval botránkoztattya
A' népet; de bé-iktattya
Ezt könyvbe, 's-nyomtattattya.

88 Eredeti jegyzet: „*Ex abundantia enim cordis os loquitur*. Luc. 6. 45. Az az Magyarúl: A' hol a' kolompot tanályák, mást is keresnek ott.”

89 Eredeti jegyzet: „*Nugae in ore sacerdotis subt blasphemiae*. S. Bern. Praesertim tales nugae, non ore, sed scriptis, sed typis prolatae.”

Kértelek én *Levelemben*,
Hogy kimilnéd tolladot,
Más egy Úrral egyetemben,
Ne bántsod Nyájas Múzsámot,
Mivel néked nem vétettem,
Véteni sem akartam,
Személyedet embereltem,
De szeretsenyt vakartam.

Te nagy Göggel vissza irál,
Én Múzsámot Korpáztván,
Szakállodról motskot rázál,
Papságomat gúnyolván;
Sárga répát, és több holmit
Az artzámra forrasztván,
Más többeknek pökedelmit,
Nagy lajstrommal vitatván.

Végre magad' Pilátusnak
Tévén aval fejezed,
Hogy mit irtál, irva vannak,
'S többé vissza nem veszed;
Tsudálkoztunk mind a ketten
Nagy Fantasztaságodon;
Nevetkeztünk a' szüreten
Barát hagymászságodon.

Tsak rajta hát tüzes *Leó!*
Add' ki szentes mérgedet!
Röpitse azt négy Pósta-*Ló*,
Alig várom Könyvedet!
De magaddal el-hitessed,
Hogy ados nem maradok;
Szentségeddel bár mint fessed,
A' Revántsra kész vagyok.

8.
Olly Pap prédikállásban,
Szent Pállal, 's-gyóntatásban
Hogy intheti Híveit:
Hogy ne mondgyanak rút szókat,
Mert nem illeti ez jókat,
És az Isten' szenteit?⁹⁰

9.
Hogy lehet hagyni Pásztornak
Illy Farkast? 's-Prédikátornak
Illy nagy Botránkozatát?
Malom-követ a' nyakába
Kék kötni, 's-vetni Rábába
Illyen nyálas Múlatót.⁹¹

10.
Mit mondgyak más most azokra,
Mellyeket a' szakállomra,
Okádtál, 's-a' szememre?
Oroszlány-színű szakálam,
És a' szem: nem vétek nálam,
Nem hoz kárt ez lelkemre.

11.
Ez okadás, nem tzáfolás,
Ez vén Aszszonyi hartzolás,
Ez tsak merő tsúfolás:
Ehhez gyermekek is tudnak,
A' kiken még virgást vágnak;⁹²
Ez egyetlen motskolás.

90 Eredeti jegyzet: „*Fornicatio, autem, et omnis immunditia – nec nominetur in vobis, sicut decet Sanctos.* Ephes. 5. 3.

91 Eredeti jegyzet: „T. i. az Evangyeliom szerént: *Jaj annak az embernek, a' ki által botránkozás jó! – A' ki pedig meg-botránkoztat edgyet e' kisdedek között, kik én bennem hisznek, hasznosb' annak, hogy egy malom-kő köttessék a' nyakára, és a' tenger' mélységébe el-meríttessék.* Luk. 6.”

92 Eredeti jegyzet: „Ezt feleltem Trenknek is. És tsak nem az Orfeusnak is.”

Majd meg látom, mi *Igasság*
Birhatta rá fejedet?
Paizsod lesz'e *Ajzatosság*?
Hogy le lustolsz engemet?
Szakállodra majd okádok
Én is olyan kotsonyát,
Mellyben a' Jász-Komondorok,
Találhatnak Uzsonyát.

Majd meg kérdem, hogy ki bizta
R'ád a' könyvek mivoltát?
A' kezedbe ki iktatta
Censorság Decretumát?
Fogadatlan Prókátornak
Tudod az ő jutalmát?
A' miben én egy Barátnak
Nem ismerem hatalmát.

Ha a' kapát el kerülted
Magad' rejtven szerzetben,
A' kápába szélvész eszed
Maradgyon olly mértékben
Hogy szolgálván Istenednek
Légy valóban *Mária-fi*,
Hadgy te Papi személyeknek
Békét, 's ne légy Maró fi.

Hogy ha szinte Nyájas Múzsám
Lenne is olly disztelen
A' mint irod, és a' Répám
Erköltstelen, szemtelen:
Mért rágódol hát te azon?
Rágj' helyette főtt babot,
'S más erkölcsös nyájasságon
Nyugosztallyad fogadot.

12.
Azért mind ezt tsak meg-vetem,
'S-méreg nélkül tsak nevetem,
Az illy, nyájas Múzsákat:
Oroszlány tán árnyékoktól
Fél, 's-ilyen nyájas bohóktúl?
Leo nem fóg *muskákat*.⁹³

13.
Azért tovább is Márjafi
Leszek, 's-ellened Maró-fi,
Ha tovább is illyet irsz;
Meg-ládd, hogy ha velem fel-tészs,
Egy Barátnak számara léssz,
Soha velem fel-nem érsz.

14.
Jót nem martam, nem bántottam,
Tsak a' rosszszakon szántottam,
Kik botránkozást tettek.
Ezt kívántam orvosolni,
'S-a' mint tudtam, meg-gátolni;
Erre mások intettek.

15.
Tudom, hogy ügyem igazság,
Tiéd tsupa nyájas gazság;
Azért Isten velem lesz:⁹⁴
Ebben bízom, 's-Sz. Annyában,
Magyarok' Pátrónájában;
Ez tégedet tenkre tesz.

93 Eredeti jegyzet: „Species pro genere: *A' muskák* bizonyos apró legyetskék, mellyek az embernek a' szemébe, szakállába repdesnek, néha egy kitsinyt meg is piszkolják.”

94 Eredeti jegyzet: „*Si Deus nobis, quis contra nos*. Rom. 8. 31.”

Sanda szemed, ha mesztelet
Lát, ugy'è azt bé hunyod?
'S én Múzsámban a' disztelet
Valljon mért nem takarod?
Nem jó szem az, a melly tsupán
A' Tilosba kanditsál,
'S a' Pápai sárga répán
Kukutsálván meg meg áll.

Olvasták ezt több Bölts Urak,
És szentebbek náladnál,
Sok rendbéli Hazafiak,
Kikkel te is tarthatnál!
Olvas'd azon Itiletet
Mellyet Buda tett róla,
'S ha irigyled, hogy Könyvemet
Meg ditsirte, tégy róla!

A' Pápai Sárga Répa
Tsak úgy mene versemben,
Bizonyitván hogy nem szép a',
Helye van köz beszédben;
A' min meg nem botránkozik
Okos, mivel tudva van,
Tsak te orrod turkálódik,
'S fúj ellene, mint vad kan.

Fúj! túrj'! máris Örvend Múzsám,
Hogy akadtam olyanra,
A' ki lantom', 's nyájas Hárfám.
Fel ébreszti most újra!
Barát Tántzra hivatalos
Vagy addig⁹⁵ is Barátom!
Nem kell nékem más tzimbalmos,
Magam' véled mulatom!

Másokis majd mulathattyák
Verseimmel magokat,
Itt-is, ottis olvashattyák
'S katzaghattyák azokat!
Neved, el hidd, nem volt soha
Még olly hires, mint most lesz;
Szökj kinodban, mint a' bolha,
Rajtam Barát ki nem tesz.

95 A nyomtatott változatban hibásan: addip

Meg alázod tudom magad'
Hogy szenvedsz a' Krisztusért!
Ájtatosság lesz oltalmad,
Hogy türsz Igasságodért;
De! le húzom All-artzádat,
'S marakodó tolladért
Meg piritom a' pofádat
Nagy Fantasztaságodért.

Ne vár'd pedig, nem lesz Munkám
Hoszasz *Dissertatio!*
Kótákon jár az én Múzsám
'S Lesz tsak *Variatio*;
Versben adván, versel védem
Az én nyájas Múzsámot,
Gyötrelmedre öszve szedem
Minden Nyájasságomat.

De ha ennek Nyájas húrja
Vastagabban pengene,
Meg botsátja, a' ki tudgya,
Hogy semmire nem menne;
Ha Barátnak a' Szakállát
Bibirkélné, 's tzirkálná,
Vastag böre Kiván tsávát
'S a' gyalút-is ki állná.

Ezt eleve Küldi Múzsám
Rózsa alatt kezedhez!
Térdet hajtván Nyájas Nimfám
Igy kezd, 's fog a' Hetzedhez!
'S ha Oroszlányt a' körméből
Szokta a' szem ismérni,
Múzsámnak e' Zsengéjéből
Körmöm ki fog tetszeni.